

XEBAT: DEMOKRATÎ, NEKÛTALÎTÎ, ÇARESERÎ

Mirovên karker ji "çavkaniyan" zêdetir e. Ev yek ji dersên navendî yê qeyrana heyî ye. Bijîşk, xwişk, dermanfiroş, personelên tenduristî, karkirên barhilgir, diravgir, bi kurtasî, hemû mirov, karker, ên ku ji me re bûne alîkar da ku em jiyana xwe bidomînin di dema êş û karantîna COVID-19 de. Vê şewbê nîşanî me da ku çalakiya kar bi xwe nikare bibe kûtal. Wê hişyarî da me ku em nikarin bi tevahî dabînkirina lênerîna tenduristiyê û hewcedariyên bingehîn ên beşên herî lawaz ên civakê ji şert û mercên sûkê re bihêlin. Devjêberdana me dê newekheviyên civakî bêtir zêde bike. Encamên herî wêranker, ji hêla beşên herî dezavantaj ên civakê ve ku jixwe di rewşek dijwar de ne wê werin jiyîn. Ji bo ku ji senaryoyek wusa dûr ketinê divê çi were kirin? Beriya her tiştî, divê were piştrast kirin ku karmend beşdarî biryarên kargehan dibin ku bandor li ser jiyana û pêşeroja wan dikin, ango, cihên kar divê werin demokratîk kirin. Pêdiviyê ku kar ji kûtalîyê were derxistin û ji bo hemû kesî karekî bikêr were pêkanîn. Di vê heyama krîtîk de dema ku em hem bi xetereyên şewbê û hem jî bi karesata hawîrdorê re rû bi rû ne, çêkirina van her dû veguherînên stratejîk alîkariya me dike ku ne tenê ji bo mirov şert û mercên xebatê yê bi rûmet biafirînin, di heman demê de jî ji bo parastina jiyana û pêşeroja li gerstêrkê tevbigerin.

Çima demokratîkbûn? Her sibe, gelek karker berdewam dibin ku biçin karên xwe da ku pêdiviyên bingehîn ên kesên ku şansê wan ê ku li malê di karantînê de bimînin bicîh bînin. Hetta danasîna "hewcedariya bingehîn" têrê dike ku karê wan çiqas girîng û bi rûmet e. Pênasekirina "hewcedariya bingehîn" di heman demê de hewildana kapîtalîzmê jî vedibêje ku mirov veguherîne tenê "çavkaniyan". Lê mirov ne tenê 'çavkanî' ye. Bilî mirov û keda wî, ti çavkanî nikare hilberîn, karûbar, kar an kargehan çêbike.

Ji aliyek din ve, yê ku li malên xwe di karantînê de xebatê xwe didomînin ji bo pargîdaniyên ku çalakiyên xwe bidomînin berdewam dikin. Evana bi şev dişixulin. Kesên ku çalakiyên pargîdanandê xebitandin li malên xwe didomînin, wan kesên ku bawer dikin ku karker bêyî kontrola tundî a li malê nikarin û naxebitin jî sûcdar dikin. Di heman demê de, karkeran bi hewldanên xweyên jiyana bi şev û roj nîşan didin ku ew ji bo pargîdaniyan "peywendîdar" an "partiyek balkêş" a asayî ne. Bi kurtahî, karker sedema "hebûn" û "mayînde" ya rêxistinên ku bi wan re dixebitin in. Lêbelê, timûtim, ji karkeran mafê beşdarbûna rêveberiya pargîdaniyê nayê stendin, ji ber ku biryarên karsazî û cîhê kar monopola xwedan sermiyan in.

Awayê çêtirîn ku ji bo pargîdanî û civak bi tevahî di vê qeyranê de xebata dijwar a karkeran binirxînin bi demokratîkkirina kargehan û rê vekirina li karan e ku beşdarî rêveberiyê bibin. Bi tevahî girîng û lezgîn e ku meriv newekheviya dahatê ya mezin dibe sererast bike û rêyek bibîne ku dahata herî kêr zêde bike. Lêbelê, ev bi tenê ne bes e. Çawa ku piştî şerên cîhanî, tevkarîyên jinan ên înkâr ên ji bo civakê rê li pêşiya jinan vekir ku mafê dengdanê û hîlbijartinê bistînin; êdî dem hatiye ku bi pejiwandina mafên karkeran, di her wateyê de bihêzkirina wan û demokratîkbûna kargehan rê li ber beşdarbûna karkeran di mekanîzmayên biryargirtinê de were vekirin.

Nûnertiya karmendan di mekanîzmayên biryargirtinê yê girêdayî kar de li Ewropa bi riya "meclîsên karkeran" ku piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn hatine damezrandin pêk hat. Lê dengên van organên nûner - di rewşa çêtirîn de - kêr bihîstyar bûn. Ji ber ku van meclîsan timûtim bûne bin kontrola tîmên rêveberiyê yê ji hêla parvekarên ve hatine destnîşan kirin. Ji ber vê yekê, van meclîsan di hêdîbûna polîtîkayên kapîtalîst ên ku dudilî nebûn ku xisarek mezin bide gerstêrkê û zêdekirina

newekheviya dahatê ne bandor bûn. Pêdivî ye ku meclîsên karkeran niha wekî desteyên rêveberiyê yê din bi rayedarên wekhev hebin. Ji bo ku ev pêk were, çawa ku rêveberiya pargîdaniyê hewce dike ku piraniya parvekarên di biryarên ku digire deng bidin; biryar jî divê bi piraniya dengên meclîsên karkeran be.

Li Germanî, Holendî û welatên Skandînavya, hewildanên beşdarî hikûmat / biryargirtina hevpar (Mitbestimmung), ku piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn gav bi gav hatin sepandin, di vî warî de gavek girîng temsîl kir. Lêbelê, van kiryanan ji bo karmendan ne bes bûn ku di pargîdaniya xwe de bibin hemwelatîyek rast. Li Emrîka jî, ku îro rêxistinên karker û mafên sendîkayî bi tundî têne tepisandin, bang li karkeran tê kirin ku di lijnayan de nûnertiya bi kalîte bidin. Mijarên wekî hîlbijartina gerînendeyê giştî (CEO), diyarkirina stratejiyên pargîdaniyê, belavkirina qezencê pir girîng in ku tenê di bin kontrola parvekarên de bimîne. Karkerên ku hiş, hêz, tenduristiya xwe, bi kurtahî jiyana xwe di xebatê xwe de veberhênin jî divê mafê wan hebe ku biryarên bi vî rengî bandor li ser jiyana û pêşeroja wan dikin bi komî kontrol bikin, rastrast bikin û red bikin.

Çima nekûtalîti? Ev şewb û qeyrana ku em tê de ne jî destnîşan kir ku divê em ne tenê karsaziyê wekî kûtalîyek xeyalî têgeh bikin û biryarên girîng ên mîna wan li jor behs kirin bi tevahî ji dînamîkên sûkê re bihêlin. Dabînkirina kelûmêl û alav û karûbarên lezgîn di sektora lênerîna tenduristiyê de bi mantiqa qezencê bi salan tê rêve birin. Bi hezaran mirovên ku her roj dibin qurbana şewbê bi awayê herî bi êş tînin bîra me, çima hinek hewcedariyan ne ku bi tevahî bazirganî bibin û bi mantiqa kêrhatîbûnê werin pêşwazîkirin. Dema ku dor tê tenduristiya mirovan û gerstêrkê, mantiqa qezencê nikare bibe rêgeza rêber ku biryar dide her tiştî.

Xapandina xebatê tê wateya parastina hin pîşesaziyan ji qanûnên "sûka serbest" û di heman demê de misogerkirina gihîştina kar û rûmeta mirovî ya ku kar tîne ji hemî mirovan re. Rêyek ji bo gihîştina vê armancê afirandina garantiyên kar e. Xala 23-an a Danezana Gerdûnî ya Mafên Mirovan dibêje ku mafê her kesî heye ku bixebite. Karanîna kar ne tenê gihandina her kesê ji vî mafê gerdûnî re misoger dike, lê di heman demê de di şerê li dijî pirsgerêkên civakî, aborî û hawîrdorê de jî kapasîteyên me yê kolektîf zêde dike. Garantîyek kar, bi hevkarîya hikûmetên navendî, civakên herêmî û rêveberî, dê mafê hemî mirovan bide pêşerojek baş û pêşî li karesata jîngehê bigire. Di vê çarçoveyê de, dema ku li seranserê cîhanê rêjeyên bêkariyê bi lez zêde dibin, bernamêyên garantîkirina kar dikarin di misogerkirina aramiya civakî, aborî û hawîrdorê û xurtkirina demokrasiyan de roleke girîng bilîzin. Pêdivî ye ku Yekîtiya Ewropî destpêşxeriyek wusa têxe bin Hevpeymana Kesk a Ewropî. Nirxandina Banka Navendî ya Ewropî ya li ser mîsyona xwe ya fînansekirina bernamêyek wusa ku ji bo zindîbûnê hewce ye, dê rewabûna Bankê ya di navbêna welatîyên li Yekîtiya Ewropa de jî zêde bike. Bi pêşkêşkirina çareseriyek wusa ji bo derbê nêz di warê bêkariyê de, Yekîtiya Ewropî dê pabendîya xwe bi xweşbîniya civakî, aborî û hawîrdorê ya civakên meyên demokratîk nîşan bide.

Çareserîya Hawîrdorê. Bila xeletiyên me wekî krîza 2008-an de û dure çêbû dubare nekin. Qeyrana darayî ya 2008-an bi xelaskirina bê merc a sektora darayî bidawî bû û deynê giştî kûrtir kir. Ger îro dewletên me dê mudaxeleya aboriyê bikin, pargîdaniyên ku dê ji vê destwerdanê sûd werbigirin divê li gorî rêgezên demokratîk tevbigerin. Li ser navê civaka demokratîk a ku jê re xizmetê dike û diafirîne, divê hikûmet guherînan di rêgez stratejîk û têgihîştina berpîrsiyariya hawîrdorê ya pargîdaniyên ku ew alîkariya wan dikin de, bi navgîniya destwerdanên xwe ji bo domandina jiyana me misoger bikin û pirsgerêkên hawîrdorê yê lezgîn li ber xwe bidin. Li gel vê yekê ku pargîdaniyên ku dê ji destwerdanên sûd werbigirin bi rêzîkên jîngehê yê bi çarçoveyek bi zelalî diyarkirî ve girêdayî ne; Her weha divê ferz bike ku pargîdanî gavên ber bi demokratîkbûna rêveberiya navxweyî bavêjin. Pargîdaniyên herî amade ji bo cesaretkirina derbasbûna ji rûxandina hawîrdorê ji bo temîrkirina hawîrdorê dê bê guman pargîdaniyên demokratîk werin birêve birin. Nêzîkatîyek bi vî

rengî rêveberiyê tenê bi rêveberiya ku tê de hem kapîtalîst û hem jî karker dikarin dengê xwe bidin bihîstin û li ser stratejîyên werin meşandin bi hev re biryar bidin gengaz e.

Dema ku em hewl didin ku di pergala kapîtalîst a heyî de hevsengiyek di navbera ked, gerstêrk û sermiyanê de bibînin, têra me ezmûn heye ku em pê ewle bibin ku ew her gav ked û gerstêrk winda dike. Weke ku lêkolînên Cullen, Allwood û Borgstein (Envir. Sc. & Tech. 2011 45, 1711-1718) yê Zanîngeha Cambridge nîşan didin: guhertinên pêkan ên di pêvajoyên hilberînê de dikarin vexwarina enerjîya global heya %73 kêmkirin. Lêbelê, van guhertinan pêdivî ye ku pargîdanî di demek kurt de bêtir karker û biryarên lêçûn-giran bidin. Tevî diwariya guherînê bi vî rengî, gelek pargîdanî û kooperatîfên civakî xebatên hevîdar dikin ku gengaz e ku meriv armancên hibrîd (aborî, civakî û hawîrdor) destnîşan bike û bi mekanîzmayên rêveberiya demokratîk were birêve birin. Lê hûn bawer dikin pargîdaniyên ku qazancê dixin navenda hemî biryaran û bi têgihiştina ku mezinbûna qazancê tenê serê sekinandinê rêvebirin berdewam dikin - ji ber ku lêçûnên enerjîyê jî bilez dakevin - hûn bi rastî bawer dikin ku ew ê guhartinên wusa bikin?

Bila êdî em xwe nexapînin. Heya ku biryarên ku ew didin netîceyên berbiçav çênebe, piraniya xwediyê sermiyan û pargîdaniyan ne girîngiyê bidin mirovên ku bi hewldanên xwe karê pargîdaniyê daye piştî xwe û ne jî wê bi karesata hawîrdorê ya nêz re tekoşîn bikin. Dêleva ku bêhêvî li benda van tiştan bimînin, rêyek din heye ku ji bo domandina jiyane li cîhanê misoger bike: **pargîdaniyan demokratîk bikin, karan nekûtalîkirin û ji bo em hemû bihev re di vê gersterkê de jiyana xwe bidomînin dev ji mirova wekî çavkaniya dîtin berdin.**

Translated by Mehmet Ş. ÇAĞMAR